

І.В. Цибуліна,
к.держ.упр., провідний спеціаліст ХарПІ НАДУ,
магістр державного управління

СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВОЮ СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ МОЛОДІ (НА ПРИКЛАДІ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ)

Розкрито основні напрями роботи щодо надання державою соціальних послуг стосовно навчання, виховання і професійної підготовки молоді.

Ключові слова: державні соціальні послуги молоді.

Конституцією України проголошується, що наша держава є суверенна і незалежна, демократична, соціальна й правова [1, ст. 1], політика якої спрямована на створення умов для гідного життя і вільного розвитку особистості. Передумовою становлення соціально орієнтованої держави є, насамперед, досягнення євростандартів у соціальній сфері, які ще не реалізовані на практиці. Особливо це актуально для молодого покоління, адже молодь є соціально-демографічною групою суспільства, яка характеризується не лише віковими межами, а й місцем, котре вона посідає в соціальній структурі суспільства, особливостями її соціального становлення [9, с. 47]. Тому формування нової ідеології щодо забезпечення державою умов для професійного зростання молоді з урахуванням європейських соціальних стандартів залишається вкрай актуальним.

Теоретико-методологічні, методичні та практичні питання здійснення соціальної політики, соціального захисту населення, молодіжної політики й підвищення її ефективності є предметом наукових досліджень. Різним аспектам цієї роботи приділяють увагу науковці В. Бульба, А. Гальчинський, С. Горбунова-Рубан, В. Єлагін, Ю. Жемчуженко Е. Лібанова, О. Палій, М. Саненко, О. Скрипник, В. Скуратівський, А. Тамм та ін.

Метою даної роботи є аналіз ситуації щодо стану надання державою соціальних послуг молоді в галузі професійної освіти на сучасному етапі, а

також визначення основних шляхів подальшого її реформування.

Усвідомлення себе європейцями громадянами нашої країни, і в першу чергу молоддю, неможливе без запровадження європейських стандартів в усі сфери життя суспільства. З огляду на це указами Президента України Уряду спільно з Верховною Радою України доручено прискорити ратифікацію Європейської соціальної хартії, внести відповідні зміни до вітчизняного законодавства. Аналіз нормативно-правової бази, що включає Декларацію про загальні засади державної молодіжної політики в Україні та низку законів України стосовно вирішення молодіжних питань, дозволяє дійти висновку, що молодіжна політика стала одним із пріоритетів діяльності держави. Зазначеними документами задекларована особлива увага держави щодо забезпечення соціальних гарантій молоді, вирішення її нагальних проблем. Деякі вчені розглядають молодіжні проблеми як певні вимоги суспільства до молоді та особисті прагнення і сподівання молодих людей і труднощі щодо їх реалізації [11, с. 165]. Для надання соціальної допомоги громадянам в Україні з 2000 р. чинний Закон “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” [2], яким унормовано мінімальний розмір заробітної плати, пенсії за віком, неоподаткований мінімум доходів громадян, розміри державної соціальної допомоги і порядок її визначення.

Розвиток громадянського суспільства, інтеграція України до європейського та світового співтовариства, здійснення соціально-економічних перетворень неможливе без забезпечення всіх галузей господарства молодими професійними фахівцями. Виконати це завдання, у першу чергу, покликана освіта, адже, як зазначається у Національній доктрині розвитку освіти в Україні, саме освіта є стратегічним ресурсом покращання добробуту людей, забезпечення національних інтересів, укріплення авторитету і конкурентоздатності держави на міжнародній арені [5, с. 3].

Формування у громадян професійних знань, умінь, навичок,

створення умов для розвитку духовності, культури, професійної діяльності – важлива складова соціальної політики держави, яка є суспільним феноменом, що поєднує різноманітні багатофакторні складові: конституційно-правові, інституціональні, управлінські, регулятивні та ін. [12, с. 5]. Згідно з Законом України “Про професійно-технічну освіту”, саме система професійно-технічної освіти (ПТО) покликана бути механізмом забезпечення громадянам права на здобуття професійно-технічної освіти відповідно до їх покликань, інтересів і здібностей, сприяти в реалізації державної політики зайнятості населення, забезпечити економіку країни висококваліфікованими і конкурентоспроможними на ринку праці робітниками [7, с. 28].

Розглянемо реалізацію цього питання на рівні Харківської області.

З метою сприяння державній політиці у сфері професійно-технічної освіти, координації взаємоузгоджених дій закладів ПТО з підприємствами, установами та організаціями щодо забезпечення потреб економіки регіону кваліфікованими робітничими кадрами розроблена Програма розвитку професійно-технічної освіти Харківської області на 2005 – 2010 рр. Пріоритетними напрямками діяльності визначені: модернізація матеріально-технічної бази ПТНЗ, оновлення змісту професійно-технічної освіти, забезпечення навчальних закладів системи педагогічними працівниками, оптимізація мережі навчальних закладів та вдосконалення структури й обсягів підготовки кадрів з урахуванням потреб ринку праці регіону, створення на базі ПТНЗ спеціалізованих центрів по впровадженню сучасних виробничих та інноваційних технологій навчання.

Мережа професійно-технічних навчальних закладів складає 58 навчальних закладів, у т.ч. 4 центри професійно-технічної освіти, 4 вищих професійних училища, 40 професійних ліцеїв, 4 професійно-технічних училища, 6 навчальних центрів при установах виконання покарань. Підготовка кваліфікованих робітників здійснюється за 143 професіями і 4 спеціальностями з освітньо-кваліфікаційним рівнем “молодший спеціаліст”.

У 44 ПТНЗ разом із робітничою професією надається повна загальна середня освіта. Підготовку з двох і більше професій за період навчання здійснюють 48 ПТНЗ області (90,6 %). Понад 56 % учнів ПТНЗ опановують професії, що дають можливість випускникам ПТНЗ працювати в недержавному секторі економіки, у малому та середньому бізнесі. Зростає кількість учнів, що навчаються на комерційній основі.

Для потреб області спеціалістів будівельних професій готують у 15 професійних ліцеях, для сільського господарства – у 12, для легкої, поліграфічної промисловості та побуту – в 7 ПТНЗ. В індустріально розвиненій Харківській області промислові підприємства потребують близько 2,5 тис. осіб кваліфікованих робітничих кадрів, проте підготовку робітників для промислових підприємств області здійснює лише 13 професійно-технічних навчальних закладів, якими в теперішній час щорічно готується близько 20 % від замовлення підприємств щодо підготовки робітників із професій, пов'язаних з металообробкою, виготовленням та зборкою деталей, експлуатацією, ремонтом і налагодженням верстатів. Основними негативними факторами цього явища є послаблення зв'язків між підприємствами та ПТНЗ щодо вирішення питань із підготовки робітничих кадрів; недостатність фінансування ПТНЗ щодо створення належних умов для навчання учнів без допомоги промислових підприємств; незначне інвестування підприємствами підготовки висококваліфікованих кадрів.

Слід зазначити, що кількісні показники мережі ПТНЗ за останні 10 років мають тенденцію до зниження [15]. Якщо в 1997 р. в області діяло 62 професійних училища, то у 2007 р. – уже лише 51, тобто менше майже на 18 %. На жаль, така ситуація характерна в цілому для мережі ПТНЗ Міністерства освіти і науки України. Починаючи з 1997 р., спостерігається різке зменшення кількості професійно-технічних навчальних закладів більше, ніж на 10 % [14, с. 114]. Подібна ситуація простежується і з контингентом ПТНЗ. Станом на 01.01.2008 р. у ПТНЗ області навчається 19449 осіб, що

майже на 6 тис. осіб менше порівняно з 1997 р. (25586 осіб) Серед учнів ПТНЗ навчається також 847 учнів із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, 330 осіб з обмеженими можливостями. Таким чином, статистика свідчить про постійне зниження кількості учнів ПТНЗ, причиною якого є демографічна ситуація в країні в цілому [14, с. 245] і в Харківській області, зокрема, [13, с. 331]; непривабливість навчання в професійно-технічних навчальних закладах; недостатній рівень стипендії під час навчання; складні умови праці і низька заробітна плата на виробництві.

Зростанню кількісних та якісних показників ефективності професійно-технічного навчання може сприяти створення професійних ліцеїв приватної форми власності, що дозволило б покращити умови для навчання молоді робітничим професіям, швидше перелаштовуватись на нові професії, що користуються попитом на ринку праці, формувати малокомплектні навчальні групи.

Створення належних умов для молоді, що опановує верстатні професії, можливе за умови укладання угод між підприємствами-замовниками та ПТНЗ щодо ремонту та обладнання виробничих майстерень навчальних закладів з урахуванням вимог ринкової економіки, фінансування профорієнтаційної роботи, надання матеріальної допомоги для розвитку навчально-матеріальної бази професійних ліцеїв, надання обладнання, матеріалів та інструментів учням, встановлення додаткових доплат під час навчання в ПТНЗ і проходження виробничої практики на підприємствах області.

У цьому напрямі пріоритетними напрямками діяльності ПТНЗ області є впровадження інноваційних технологій у навчальний процес, які реалізовані в створенні навчально-практичних будівельних центрів компанії “Шенкель Баутехнік” на базі Харківського ВПУ будівництва та фірми “Кнауф” на базі ЦПТО № 2 м. Харкова; впровадження пілотного проекту щодо відпрацювання елементів нової системи підготовки робітничих кадрів

для підприємств машинобудування та металообробки, оновлення змісту та підвищення якості ПТО на основі впровадження державних стандартів ПТО; використання сучасних інформаційно-комунікаційних та комп'ютерних технологій, створення умов для розкриття інноваційного потенціалу працівників системи ПТО регіону, методична підтримка їх творчої та дослідницької діяльності.

У ПТНЗ області працює 215 керівних, 1736 педагогічних та бібліотечних працівників. Вищу освіту мають усі викладачі і 46,9 % майстрів виробничого навчання. Позитивним є те, що 10,8 % майстрів виробничого навчання – це випускники ПТНЗ. Проте молодих педагогів недостатньо, хоча кожного року до ПТНЗ вступають молоді спеціалісти. Із 891 майстра виробничого навчання педагогічний стаж до 3-х років має 18,5 %; із 299 викладачів предметів професійно-теоретичної та загальної підготовки – 9,3 %; із 35 викладачів предметів загальної підготовки – 8,4 %.

Із врахуванням недостатнього державного фінансування навчальних закладів системи ПТО та підвищення вимог до підготовки робітників у ринкових умовах є необхідність щодо оптимізації мережі ПТНЗ відповідно до потреб регіону, але з урахуванням його стратегічного розвитку в майбутньому.

Постановою Кабінету Міністрів України “Питання організації виконання законодавства щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування” від 17 жовтня 2007 р. № 1228 наголошується необхідність щодо вжиття заходів стосовно соціального захисту дітей і забезпечення їх особистих, немайнових і майнових прав та інтересів [3]. Системою ПТО здійснюється відповідна робота. У 2007 р. до 22 ПТНЗ м. Харкова та області направлено 330 осіб, що потребували соціальної допомоги та державної підтримки в одержанні освіти, з обмеженими фізичними та розумовими вадами. Із них 204 учня мають статус інваліда. Випущено 347 учнів-сиріт, з яких працевлаштовано на

перше робоче місце 345 осіб (99,4 %). У 2008 р. планується випуск 337 учнів-сиріт. Існуюча система професійної підготовки молоді не забезпечує учням достатній життєвий рівень навіть за умови збільшення з 1 січня 2008 р. розмірів стипендії учням до 150 грн на місяць, а учням із числа дітей-сиріт та дітей, які залишились без піклування батьків, – 500 грн на місяць. Держава гарантує соціальний захист дітям-сиротам та дітям, які залишились без піклування батьків. Ці учні, згідно з відповідними постановами Кабінету Міністрів України, перебувають на повному утриманні держави – їх забезпечують стипендією й безоплатним харчуванням. Для отримання професійної освіти громадянами з обмеженими можливостями відкрито групи навчання за професіями “Швачка”, “Взуттєвик”, “Друкар плоского друку. Друкар високого друку”, “Штукатур, лицювальник-плиточник, маляр”. Тому навчання в ПТНЗ сьогодні є особливо привабливим для дітей із соціально незахищених верств населення.

З ініціативи Міністерства освіти і науки України в Харківській області з 2007 р. продовжується експеримент щодо передачі закладів професійно-технічної освіти з державного на обласний бюджет фінансування. Це має свої позитивні й негативні сторони. З одного боку, з’являється більше можливостей для належного врахування місцевою владою інтересів ПТНЗ, що знаходяться на її території. Крім того, ПТНЗ повинні будуть готувати фахівців, враховуючи потреби місцевих ринків праці. Проте зміна системи підпорядкування ПТНЗ має певні недоліки, зумовлені різним рівнем соціально-економічного розвитку міст і районів області, їх фінансовими можливостями, невизначеністю потреб у кваліфікованих робітничих кадрах. Тому така реорганізація повинна базуватись на ретельному аналізі специфіки територій для запобігання руйнації існуючої системи професійно-технічної освіти на місцевому та державному рівні.

П. 3 Декларації про загальні засади державної молодіжної політики в Україні зазначається серед головних завдань державної молодіжної політики

надання державою кожній молодій людині соціальних послуг по навчанню, вихованню, духовному і фізичному розвитку, професійній підготовці [4, с. 15]. Проте термін “державні соціальні послуги молоді” не визначено. Ст. 18 Закону України “Про соціальні послуги” визначає поняття “соціальні послуги” – комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах [6]. Тому пропонуємо визначити це поняття як комплекс заходів, спрямованих на забезпечення молоді гідних умов життя, духовного і фізичного розвитку, отримання освіти і професійної підготовки.

Серед найбільш визначальних особливостей системи соціальних гарантій О. Крентовська називає: характер доступу населення до соціальних благ, якість послуг та рівні соціальних гарантій, характеристики соціальних програм [10, с. 7]. В області діє безліч державних і галузевих програм. Проте на їх виконання або взагалі не передбачаються кошти, або підкріплені фінансово лише на 10 – 15 % від запланованих об’ємів. Зважаючи на дефіцит бюджетних коштів, слід переглянути перелік програм з метою скорочення їх кількості та термінів дії. Зокрема, із метою створення передумов для органічного залучення учнівської молоді до політичного, соціального й економічного життя регіону створити програми адаптації молоді цієї категорії терміном на 3 роки (короткострокову), на 5 років (середньострокову) та на 9 років (довгострокову). У цих програмах повинна передбачатись конкретна координація діяльності органів влади, місцевого самоврядування, підприємств, громадських організацій щодо реалізації законодавства стосовно молоді з обов’язковим фінансуванням відповідних заходів. З метою підготовки висококваліфікованих робітничих кадрів для машинобудівних та металообробних підприємств згідно зі ст. 2 Закону України “Про професійно-технічну освіту” є доцільним створення й запровадження відповідної обласної програми на 2011 – 2015 рр., виконання

якої дозволить удосконалити існуючу систему професійно-технічного навчання та професійної адаптації робітничих кадрів шляхом розробки й запровадження нового рівня співпраці між ПТНЗ та промисловими підприємствами; відпрацювати правовий та економічний механізми їх взаємодії; здійснити комплексний аналіз чинників, які стримують прихід молоді на навчання за робочими професіями; забезпечити промислові підприємства Харківщини кваліфікованими робітничими кадрами.

Україні, що задекларувала свій статус як соціальної держави, може знадобитись досвід країн із ринковою економікою. Зокрема, шведська модель соціальних гарантій є елементом політики добробуту і забезпечує рівний доступ до соціальних благ усім членам суспільства. Проте виплати із державних фондів соціального захисту доповнюються виплатами із приватних фондів, сформованих за рахунок добровільних внесків. Із Державного бюджету Німеччини близько 25 % витрат фінансуються на соціальні потреби, які не пов'язані з безпосереднім трудовим внеском, мають віддалені наслідки, але визнаються соціально-значущими. У сфері освіти, наприклад, допомога молоді надається відповідно до критеріїв, що враховують і рівень знань, і рівень суспільної свідомості, і ставлення до навчання. Поряд з тим за вищими мірками дотуються так звані перспективні напрямки, до яких належать ті, на які в даний час відсутній попит або він є незначним, проте в майбутньому фахівці певної кваліфікації забезпечуватимуть конкурентоспроможність німецької економіки на світовому ринку [8, с. 221-222].

Усі зазначені заходи повинні, у першу чергу, забезпечити соціальні гарантії випускникам ПТНЗ і сприяти позитивним зрушенням у питанні стосовно забезпечення підприємств області кваліфікованими робітничими кадрами, наближенню початкової кваліфікації випускників ПТНЗ до вимог сучасних технологій виробництва, покращити економічні, правові та соціально-психологічні умови для закріплення випускників на

підприємствах, сформувати протягом найближчих 10 років на промислових підприємствах області нову еліту – висококваліфікованих молодих робітників.

Таким чином, аналіз сучасного стану й зарубіжного досвіду, з метою надання державою якісних послуг молоді щодо професійного зростання. В основі формування бюджету повинні бути не соціальні мінімуми, як це є сьогодні, а розроблені й упроваджені соціальні стандарти для кожної категорії населення, і у першу чергу, для молоді. Основним завданням щодо соціального захисту підростаючого покоління України повинна бути спрямованість на використання в практиці соціального управління системи соціальних стандартів європейського рівня для забезпечення нормальної життєдіяльності молоді особистості.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
2. Закон України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III. – Режим доступу : <http://www.rada.kiev.ua>
3. Постанова Кабінету Міністрів України “Питання організації виконання законодавства щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування” від 17 жовтня 2007 р. № 1228 // Офіц. вісн. України. – К. : Логос, 2007. – № 79. – С. 22.
4. *Бородін С.І.* Держава і молодь: історія ювенального законодавства в Україні (середина 80-х – початок 90-х рр. ХХ ст.). – К. : Укр. центр політ. менеджменту, 2004. – 238 с.
5. *Гримблат С.О., Сосин И.К.* Проблемы оптимизации высшего образования (на модели менеджмента и психологии) : моногр. – Х. : Факт, 2004. – 720 с.
6. *Горбунова-Рубан С.А.* Волонтерское движение в Харькове / С.А. Горбунова-Рубан, О.В. Кулинич, Т.А. Коханий та ін. – Х. : Фактор, 2004. – 160 с.
7. Законодавство України про освіту : зб. законів. – К. : Парламент. вид-во, 2002. – 159 с.
8. Звіт про НДР з теми “Соціальна політика української держави та особливості її реалізації в регіоні” / ХарРІ НАДУ. – Х., 2006. – 262 с.
9. *Карнаух А.А.* Молодіжна політика: проблеми та перспектива // Віче. – 2007. – № 18. – С. 47.
10. *Крентовська О.П.* Управління державними соціальними гарантіями в Україні : автореф. – К., 2005. – С. 20.
11. *Новікова Т.А.* Соціально-економічна захищеність населення як об’єктивна необхідність становлення соціальної держави // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 3 (57). – С. 165 – 168.
12. *Скуратівський В.А., Палій О.М.* Основи соціальної політики : навч. посіб. – К. : МАУП, 2002. – 200 с.

13. Статистичний щорічник: Харківська область у 2006 році / Головне управління статистики у Харківській області ; за ред. М.Л. Чмихала. – Х. : Золоті сторінки, 2007. – 560 с.

14. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. – К. : К.І.С., 2003. – 296 с.

15. www.charkivgov.ua/osvita

Tsybulina I.V. Modern Mechanisms of Social Service State Provision as to Youth Professional Training.

The article deals with the main trends of technical schools as to youth social service state providing.

Key words: state social youth service.

Цибулина И.В. Современные механизмы обеспечения государством социальных гарантий молодежи (на примере профессионально-технического образования).

Раскрыты основные направления работы относительно предоставления государством социальных услуг относительно учебы, воспитания и профессиональной подготовки молодежи.

Ключевые слова: государственные социальные услуги молодежи.